

Eenzaam in het land der letteren

Peter Sierksma

Gerard Brom, *Een katholiek leven. Autobiografische aantekeningen*. Paul Luykx en Jan Roes ed. (Baarn 1987) 246 blz.

Toen Frans Kellendonk eind vorig jaar in de Leidse Pieterskerk de Albert Verwey-lezingen hield over Vondels leerdicht *Altaergeheimenissen*, vergat hij niet de naam van de Nijmeegse kunsthistoricus Gerard Brom (1882-1959) te noemen. Kellendonk wees op diens 'bekerings-these' (volgens Brom was de van oorsprong doopsgezinde Vondel vrijwel in één klap tot het geloof van de moederkerk bekeerd en vormde de *Altaergeheimenissen* de literaire neerslag van die bekering) en noemde zijn in 1935 verschenen studie *Vondels geloof* briljant.

Evenmin vergat Kellendonk er tussen de regels door op te wijzen dat Brom en zijn werk inmiddels grotendeels vergeten geraakt zijn en wat erger is: dat Brom, al was hij niet de enig verantwoordelijke, Vondel min of meer in zijn kielzog in de vergetelheid heeft meegesleurd. Oorzaak: het sterk apologetisch karakter van zijn werk. 'De Nijmeegse school', aldus Kellendonk, 'heeft een rooms Vondelbeeld geschapen, dat alle onroomsen meteen al tegenstond en gedoemd was om met de ontkerkelijking hopeloos te versloffen.'¹ Vondel dus als slachtoffer van de verzuiling! Of Vondels imago werkelijk onder de studies van Brom en zijn geloofsgenoten te lijden heeft gehad, is niet een, twee, drie na te gaan. Het is hier ook niet zo belangrijk; het aardige van Kellendonk is dat hij met zijn college, met het afstoffen van Vondels *Altaergeheimenissen* automatisch ook Brom weer een beetje onder het stof vandaan gehaald heeft. Aardig, vooral achteraf, als men weet dat er dit voorjaar, bijna dertig jaar na zijn dood, een bijzonder boek van hem verschenen is. Het draagt de titel *Gerard Brom. Een katholiek leven* en bevat een verzameling autobiografische aantekeningen, die de historicus na zijn dood netjes in een doos achterliet. Het was de wens van Brom

verzameling pas na zijn honderdste geboortedag, 17 april 1982, openbaar gemaakt zou worden en daar hebben de archivariissen en historici zich ook aan gehouden. Omdat de aantekeningen niet beschouwd moeten worden als echte memoires maar meer als losse, korte persoonlijke schetsen en herinneringen ('De bedoeling is eenvoudig van mijn leven te vertellen wat niet in mijn boeken staat'), hebben twee Nijmeegse historici, Paul Luykx, hoofddocent aan de Katholieke Universiteit en Jan Roes, directeur van het Katholiek Documentatie Centrum, de aantekeningen bewerkt en geordend en als het nodig was van commentaar voorzien. Ook hebben zij een paar biografische inleidingen aan de verschillende afdelingen van het boek toegevoegd om de verzameling tot een voor de lezer meer aantrekkelijk en toegankelijk geheel te maken. Het resultaat vormt een curieuze mengeling van biografie en autobiografie, van retrospectie en introspectie, al moet men geen uitgebreid zelfonderzoek verwachten. Het gaat hier om de mijmeringen van een bejaarde man die, zoals hij zelf zegt, terugblikkend op het verleden zoveel mogelijk 'een min of meer objectieve kijk' op zijn eigen leven heeft willen bewaren.

Wie was Gerard Brom eigenlijk? Waar heeft hij zijn bekendheid en waar zijn onbekendheid aan te danken? Wat dreef hem om Vondels bekering zo uitvoerig, ja zo uitbundig bijna, te belichten en te vieren? Waar hoort hij thuis in onze vaderlandse geschiedenis en wat heeft die geschiedenis aan hem te danken? Broms poging om bij een bij uitstek subjectieve aangelegenheid als het schrijven van een zelfportret toch een zekere objectiviteit te bewaren, verraadt om te beginnen iets van zijn wetenschappelijk ingestelde houding. Lange tijd gold Brom als de nestor van de katholieke wetenschap. En niet ten onrechte. Vanaf het oprichtingsjaar 1923 tot 1952 was hij hoogleraar aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen. Eerst doceerde hij er schoonheidsleer en kunstgeschiedenis; later, in 1946, stapte hij over op de Nederlandse letterkunde, zijn lievelingsvak, waarop hij ook was afgestudeerd en gepromoveerd.

Het grote streven van Brom was om het in de loop der eeuwen achteropgeraakte katholieke culturele denken weer op peil te brengen. In navolging van zijn voorbeelden Cornelis Broere en

Joseph Albertus Alberdingk Thijm hoopte hij de door hen ingezette strijd voor de katholieke emancipatie op het gebied van de cultuur en de wetenschap te kunnen voltooien. Aangezien hij door Luykx en Roes aangeduid wordt als 'deze laatste der mohikanen van de emancipatie' is hem dit ook vast en zeker gelukt. De gereformeerde historicus G. Puchinger stelde Brom op één lijn met de grote Schaepman: '... wat Schaepman in zijn jaren bewezen heeft met zijn optreden in de Tweede Kamer en in zijn geschriften op politiek gebied, demonstreerde Gerard Brom op wetenschappelijk gebied: dat de rooms-katholiek een eigen taak in onze natie heeft te volbrengen, gegrondvest op een eigen overtuiging, levende vanuit eigen traditie'.² De katholieken waren geen tweederangs burgers, ze vormden niet langer een 'niet-volk' (ja echt, zo werden de katholieken aan het eind van de negentiende eeuw nog door fanatieke protestanten genoemd!) maar een volwaardig deel van het Nederlandse bestel. Ze moesten zich er echter ook naar gedragen, vond Brom. In tegenstelling tot veel van zijn intellectuele geloofsgenoten vond hij dat het contact met andersdenkenden niet uit de weg mocht worden gegaan. Integendeel. Aansluiting met de niet-katholieke buitenwacht was een noodzaak om het eigen denken levend te houden. In een lang artikel over Huizinga's *Tien studiën* in *De Tijd* van 27 februari 1927 gaf hij zijn standpunt als volgt weer: 'Dit contact legt ons een ernstige verantwoording op, want onze vaders, die enkel pal hoefden te staan om alle aanrakingen met geuzekinderen hardnekkig af te wijzen, hadden 't moreel en sociaal misschien zwaarder, maar intellectueel zeker lichter dan wij, die de juiste verhouding op ieder punt moeten bepalen, wanneer we telkens oplossing proberen te geven aan een reeks onvermijdelijke vragen, waaraan wij ons niet zonder geestelijke zelfmoord zouden onttrekken.'

Kijken we naar enkele van Broms grootste prestaties, dan valt in de eerste plaats zijn boek *Herleving van de wetenschap in Katholiek Nederland* op. De titel van dit in 1930 verschenen overzicht mag symbolisch heten voor heel zijn oeuvre. Het beste dat hij ooit geschreven heeft, is echter altijd zijn proefschrift over Vondel gebleven. *Vondels bekering* (1907), dat in 1935 in een herziene versie onder de titel *Vondels geloof* opnieuw werd uitge-

bracht, blijft staan als een degelijke, helder geschreven en buitengewoon originele studie.

Toch ligt Broms belangrijkste bijdrage aan de herleving van de katholieke wetenschap niet besloten in het hoogleraarschap of het onderzoek dat hij aan de universiteit verrichtte, maar in het voorbereidende werk dat hij voor die wetenschap afleverde: zijn bijdrage kreeg vooral gestalte in het door hem met veel enthousiasme geleide tijdschrift *De Beiaard*. *De Beiaard* was Broms levenswerk. Samen met onder meer Jos Schrijnen, later de eerste rector van de Katholieke Universiteit, de wijsgerige J.H.E.J. Hoogveld en een andere Vondelkenner, B.H. Molkenboer, stuwde hij het op tot grote hoogte. Het blad, dat voor het eerst in 1916 verscheen, groeide volgens L.J. Rogier uit tot het 'in culturele zin voornaamste' tijdschrift van katholieke zijde en wist als eerste aansluiting te vinden met andersdenkenden. *De Beiaard* begon met het geven van eerherstel van de in Broms ogen miskende kunstenaars Antoon Derkinderen en Alphons Diepenbrock en mondde uit in de totstandkoming van de Rooms-Katholieke Universiteit te Nijmegen. Met zijn artikel 'Een eigen hogeschool' gaf Brom de aanzet tot een discussie die duurde van 1918 tot en met 1923. De uitkomst hiervan was dat een nieuw te vormen universiteit een eigen gezicht nodig had en niet een van de regerende bisschoppen afhankelijke vesting mocht worden 'van waaruit de leden der alleenzaligmakende kerk de "vijanden" zonder risico's voor zichzelf konden bestrijden'.³ Broms standpunt zegevierde over dat van bijvoorbeeld de aartsconservatieve Roermondse priester J.M.L. Kueller en maakte de weg vrij voor de Nijmeegse universiteit zoals we die nu nog kennen onafhankelijk en kritisch.

Gezien zijn inspanningen is het niet vreemd dat Brom bij de start van de universiteit meteen een baan als hoogleraar kreeg aangeboden. Hem werd gevraagd om kunstgeschiedenis te doceren. Zowat de hele Beiaard-redactie vond er trouwens onderdak: Schrijnen werd rector, Hoogveld gaf wijsbegeerte en Molkenboer zeventiende-eeuwse letterkunde. Hoewel Brom altijd zeer in kunst geïnteresseerd was, had de letterkunde toch meer zijn belangstelling en moet hij zijn benoeming dan ook met enige teleurstelling hebben aanvaard. Jac. van Ginneken ging hem als hoogleraar in

de Nederlandse taal- en letterkunde voor. Toch heeft Brom het er als kunst- en cultuurhistoricus niet bij laten zitten. Hij werkte hard, trok veel studenten en leverde een aantal mooie werken af, zoals *De dominee in onze literatuur* (1925), *Romantiek en katholicisme in Nederland* (1926, twee delen), *Java in onze kunst* (1931) en *Herleving van de kerkelijke kunst in Nederland* (1933). Ook schreef hij biografieën over Schaepman en Ariëns, later gevolgd door die over zijn helden Broere en Alberdingk Thijm. Zijn geestdrift en veelzijdigheid brachten Brom veel waardering, met name uit gereformeerde hoek. Zo vergrootte Puchinger hem bij zijn heengaan in 1959 uit tot het formaat van Gerretson en Huizinga, door hem tot historisch kopman van de katholieke gezindte te verheffen, terwijl A.Th. van Deursen in 1980 de door Puchinger gemaakte vergelijking nog meer kracht bijzette door Brom de 'katholieke Huizinga' te noemen.⁴

De vergelijking Brom-Huizinga is interessant. Al hebben de twee vakgenoten elkaar persoonlijk niet vaak ontmoet, bekend is dat Huizinga Brom in de jaren twintig als 'beginnend historicus' aanmoedigde (hij stuurde hem zo nu en dan een boek met een opdracht erin en prees een enkele maal een door Brom gehouden toespraak) en dat Brom de humanistische Huizinga op zijn beurt verdedigde in *De Tijd*. Had hij eerder *Herfsttij* nog aangevallen (omwille van de harmonie van het boek had Huizinga Jeanne d'Arc erbuiten gehouden en daarmee volgens Brom het heilige, het wezenlijke van de middeleeuwen juist ontkend); bij de verschijning van de *Tien studiën* roemde hij hem om de manier waarop hij de wetenschap tot kunst verhief. Het enige probleem dat eigenlijk overbleef was de maatstaf waaraan Huizinga zijn beweringen staaft. Uiteindelijk was Huizinga's wetenschappelijke meetlat het Ik en Brom twijfelde aan de betrouwbaarheid daarvan. Huizinga's denken leidde onherroepelijk tot een dodelijk relativisme, tot een uitvlucht waarin geen zelfbehoud lag omdat 'het heerlijke van de geschiedenis' volgens Brom 'in de verbinding stond met het leven en niet met het Eeuwige'. Vond Brom Huizinga dus in zijn vorm, fundamenteel bleef hij zijn tegenstander. Of Brom zich werkelijk met Huizinga kon meten is echter maar de vraag. Brom miste Huizinga's fijnzinnige nuance, zijn

mooie eenvoudige schrijfstijl en de eigenschap om afstand van zijn onderwerp te kunnen nemen.

Het verschil tussen Brom en Huizinga, tussen waardevaste en waardevrije wetenschap, wordt door Brom fraai onder woorden gebracht wanneer hij in zijn nagelaten zelfportret Huizinga de revue laat passeren. 'Ik benijdde Huizinga zijn maathouden, dat hij wel niet alleen aan een rustige aard dankte, maar ook aan zijn rijpe vorming als liberale professorszoon. Hij was op openbare scholen grootgebracht in de voorgeschreven neutraliteit, die bij levensbeginselen tot nulliteit bevroor en ik in het vuur van de emancipatiestrijd. Zoals ik niet spreken of schrijven kon zonder te getuigen voor het geloof, dat me liever was dan het leven, was hij van huis uit gewend om zich aan elke verantwoordelijke keus te onttrekken. Het gaf hem een evenwicht tussen de partijen, maar geen uitgesproken houding. Er gaat van zijn mooie boeken daarom zo weinig werking op het leven uit.'

Eigenlijk was Gerard Brom een profeet. Meer nog dan de echte wetenschapper voor wie hij versleten werd. Overal waar hij kwam, praatte hij en preekte hij. Overal wilde hij de mensen overtuigen van 'het enige nodige' en rustte niet 'voordat ons hele volk in de moederkerk verenigd' was. Niet voor niets maakte hij Vondels bekering tot het uitgangspunt van zijn proefschrift. Met het aantonen van Vondels katholiciteit gaf hij de katholieken niet alleen een deel van hun door de protestanten afgenomen traditie terug, óók liet hij de niet-katholieken zien hoe groot de aantrekkingskracht van het geloof van de moederkerk in werkelijkheid was. Hij sloeg dan ook niet alleen Vondels, maar vooral zijn eigen geloofsbelijdenis aan de kerkdeur, toen hij de dichter als volgt aanhaalde:

'Het vast geloof dringt diamantsteen door,
De rede staat verbaasd en zwicht er voor...
Uw rede kan dien hemel niet bereiken.'⁵

Zijn roeping maakte Brom katholieker dan rooms-katholiek. Hij leefde dichtbij de Schrift en verafschuwde de vaak weinig sobere levensstijl die bij het Rijke Roomse Leven hoorde. Hij had een

hekel aan gemakzucht en streed tegen drankmisbruik en sociaal onrecht. Vooral zijn kruistocht tegen het alcoholisme maakte hem niet bepaald tot een populaire figuur. Brom was, daar komt het op neer, te rooms voor de humanist en te puriteins voor de doorsnee-katholiek. Wat dat betreft is de waardering uit de protestantse hoek bepaald niet vreemd.

Brom voelde dat hij in de praktijk nergens thuishoorde. En dat maakt hem tot een wat eenzame figuur in de geschiedenis. Hij was te eigenzinnig, te kunstzinnig en te weinig wereldschuw om het goed te kunnen vinden met de meeste van zijn katholieke generatiegenoten, terwijl hij aan de andere kant juist weer te rechtlijnig, te eerbiedig en dienstbaar en te veel een negentiende-eeuwse romanticus bleek te zijn om aansluiting te kunnen vinden met de jonge katholieke avant-garde van bijvoorbeeld het tijdschrift *De Gemeenschap*. Was *De Beiaard* op wetenschappelijk gebied baanbrekend en toonaangevend, op literair gebied miste het volledig de boot. Guido Gezelle en de brave Marie Koenen, daar hield het bij Brom en zijn blad zo ongeveer wel mee op. Ondanks de drang altijd het voortouw te nemen en de moederkerk ook op het gebied van de moderne kunst voorop te laten lopen, greep Brom de kans die een nieuwe lichtung jongeren hem bood niet aan. In tegenstelling tot Anton van Duinkerken bijvoorbeeld 'begreep Brom de jongeren eenvoudig niet', zoals Gerard Knувelder het later uitdrukte. Brom kon het zelfs niet opbrengen om naar zijn studenten, 'waarvoor de poëzie eigenlijk met Marsman scheen te beginnen' te luisteren. Een jeugd die dweept met goddeloze sceptici als G.B. Shaw (denk aan diens *Saint Joan*) en Pirandello, een jeugd die nauwelijks enige eerbied voor welke vorm van gezag dan ook kon opbrengen en zich zo ongeveer liet leiden door de 'heidensche wildeman Erich Wichmann' (hoe raak getypeerd trouwens!) en bovendien alle oude schoonheidsvormen als die van het sonnet verwierp; zo'n jeugd was voor Brom niet weggelegd.

Eenzaamheid en onbegrip, dat is het lot van de profeet. En Gerard Brom voelde het als geen ander. De geest van de jeugd was hem ontgaan en daar leed hij zichtbaar onder. Zo meende Rogier zelfs een keer de tranen in zijn ogen te zien springen,

toen het onderwerp tijdens een wandeling in de buurt van Wijchen - waar Brom aan het einde van zijn leven samen met zijn vrouw, Wilhelmina Struick, een teruggetrokken leven leidde - ter sprake kwam. Buiten de jeugd begreep Brom, we zagen het al, evenmin weinig van de houding van zijn conservatieve leeftijdsgenoten. Met name van de bekrompen geestelijkheid moest hij weinig hebben. Het gold ook andersom: de door Brom bij zijn afscheid voorgedragen opvolger W. Asselbergs (Anton van Duinkerken) werd pas tot hoogleraar benoemd, nadat hij op aandringen van het episcopaat zijn lidmaatschap van de PvdA had opgezegd.

Wie *Gerard Brom. Een katholiek leven* leest en het einde van het boek nadert, voelt dat het zelfportret niet 'die min of meer objectieve' kijk geworden is die de schrijver eerder in zijn voorwoord heeft aangekondigd. Naarmate het boek vordert, krijgt het portret steeds sterker het karakter van een afscheidsbrief met een laatste boodschap. Het meest tragische daarbij is dat zowel brief als boodschap eigenlijk aan niemand meer gericht zijn. Uiteindelijk praat Brom alleen nog 'wat stillletjes op papier' onder het hem zo typerende motto 'omdat ik alleen ben, kan ik met veel mensen praten'.

Het beeld van de door Brom opgeroepen eenzaamheid is enerzijds indrukwekkend en ontroerend. Associaties met Couperus' dingen die voorbij gaan kunnen moeilijk uitblijven. Anderzijds roept het beeld echter ook veel bezwaren op. Gaandeweg wordt er in de levensbeschrijving al te veel afstand van het leven genomen en dat irriteert soms wat. Op de periodes van zijn jeugd en ouderdom na, verwaarloost de tussen wat boeken, een kruisbeeld en enkele portretten van zijn in 1958 overleden vrouw levende en naar het hiernamaals verlangende Brom te gemakkelijk de aardse herinnering. Zijn pen trekt te snel aan het leven op aarde voorbij. En voor een autobiografisch document is dat natuurlijk, vergeef me de uitdrukking, eeuwig zonde.

Vormen de eerste hoofdstukken van het zelfportret nog een samenhangend en goedlopend verhaal, juist op het moment dat Broms leven aan kracht en inhoud wint en hij zich voor de

geschiedenis ontwikkelt tot een bijzondere en interessante figuur, stokt het verhaal en lijkt het alsof het er voor de oude Brom allemaal weinig meer toe doet. Het zelfbeeld wordt fragmentarisch en mager. Niets van de lotgevallen wordt haast nog van commentaar of achtergrondinformatie voorzien. Het verhaal van *De Beiaard*, de contacten met studenten en collega's, het begin van Broms intellectuele eenzaamheid, het wordt allemaal wel genoemd maar niet uitgewerkt. Als het werk net goed op gang gekomen is, zo lijkt het, houdt het eigenlijk alweer op. Je ziet het voor je: de blaadjes worden kleiner, de aantekeningen korter: steeds vlugger werpt Brom zijn herinneringen, die steeds dichterbij komen en steeds pijnlijker worden, in de doos voor later. Na 1923, als de Nijmeegse periode begint, zie je dan ook dat het boek steeds nadrukkelijker wordt gedragen door de bezorgers ervan. Zij vonden de doos en hebben het begrepen. Alleen aan hen is het te danken dat je als lezer het einde van Broms aantekeningen ongeschonden kunt halen. Zij hebben de brug van jeugd naar ouderdom geslagen en zijn er, tenslotte, verantwoordelijk voor dat de ontroering het uiteindelijk van de irritatie wint.

Aan het slot van zijn herinneringen schrijft Gerard Brom: 'De eenzaamheid is mijn paradijs, want mijn vrijheid. De wereld verliest niets aan mijn afzondering, want behalve dat ik die met een leven van organisatorisch werk verdiend meen te hebben, groei ik van de actualiteit af.' Het doet sterk denken aan wat hij eerder over Vondel schreef: 'De voorzienigheid heeft Vondel langzamerhand van zijn omgeving losgemaakt, om hem sterker naar zijn einddoel te laten leven. Is het hart van de man, waar zijn schat is, dan moet zijn schat stijgen tot verheffing van zijn hart.' De slotpassages zijn de mooiste van Broms persoonlijke bespiegelingen. Alle strijd is verdwenen. De blik is, net als bij Vondel, helemaal 'omhooggetrokken': eeuwig gaat voor ogenblik.

Noten

1. F. Kellendonk, *Geschilderd eten* (Amsterdam 1988) 13.
2. G. Puchinger, 'Bij het heengaan van Gerard Brom' in: Idem, *Ontmoetingen met historici* (Zutphen 1979) 76-78.
3. L.J. Rogier, 'Terugblik' in: *Katholieke Universiteit Nijmegen 1923-1973. Een documentenboek* (Bilthoven 1974) 18.
4. Puchinger, 'Bij het heengaan van Gerard Brom', 78; A.Th. van Deursen, 'De Vrije Universiteit en de geschiedwetenschappen' in: *Wetenschap en Rekenschap, 1880-1980. Een eeuw wetenschapsbeoefening aan de Vrije Universiteit* (Kampen 1980) 383-384.
5. G. Brom, *Vondels geloof* (Amsterdam 1935) 189.

Burggraaf

Simply the best!

party organisatie

Geen evenement te groot
geen bestelling te klein

R.P. Burggraaf

Lokhorst 5 - 2352 KD Leiderdorp - Tel. 071 - 412360